

ACADEMIA ROMÂNĂ

8 decembrie 2025

Punct de vedere privind programele și manualele de limba și literatura română

A fost clar pentru toată lumea că, după căderea comunismului, toate restricțiile ideologice prezente în vechile manuale de limba și literatura română trebuiau să cadă și, în cea mai mare parte, au căzut. Dar existau acolo și părți bune care trebuiau recuperate și continuate (multe prezente, de exemplu, în manualul clasic de „Limba și literatura română pentru clasa a IX-a”, elaborat de Nicolae Manolescu, Vladimir Gheorghiu, Nicolae I. Nicolae și Constantin Otobăcu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1984, plus alte ediții).

În vârtejul schimbării, s-a căzut de acord, la finele anilor 1990 și la începutul anilor 2000, ca limba română să fie predată la liceu fără gramatică (?), iar literatura să fie reorganizată tematic și nu cronologic. Tot atunci, „s-au reorganizat” și istoria națională și istoria universală, după criterii anistorice. „Experții” se declarau aproape pe față „plictisiți” de vechile criterii care vizau organizarea sistemică a materiei, unele dintre aceste criterii fiind folosite și sub comunism, dar moștenite după o activitate laborioasă din secolele al XIX-lea și al XX-lea. Disciplinele istorice au fost rebotezate (cu eliminarea vechilor denumiri de „Istoria României” și „Istoria universală”) în neutrul „Istorie” și transformate în sociologie istorică și politologie sau filosofia istoriei. Istoria nu a mai respectat criteriul diacronic și s-a studiat pe teme. Numele de „Limba română” de la clasele mici a fost înlocuit cu o găselniță de genul „Limbă și comunicare” (?), iar în predarea materiei s-a renunțat și aici la diacronie. Rezultatul a fost catastrofal, în sensul că, după mai mulți ani, școlile și facultățile de profil au avut un feed-back negativ.

Firește că școala se modernizează mereu și materiile trebuie să țină acest ritm major al schimbărilor. Dar limba fără gramatică și literatura fără tratarea sa în timp, „din cele mai vechi timpuri (la noi e vorba de finele Evului Mediu, iar Evul Mediu se sfârșește și în spațiul nostru în jur de 1550) până astăzi” își pierde esența și încetează să mai reflecte realitățile respective. Nu se poate studia, de exemplu, la tema „dragostea în literatură”, Mircea Eliade în clasa a XI-a și apoi, în clasa a XII-a, la tema „natura în literatură”, poezia „Sburătorul” de Ion Heliade Rădulescu. Mircea Eliade nu poate fi imaginat fără Heliade Rădulescu, fiindcă el nu a căzut cu hârzobul din cer. De asemenea, studiul teoriei literaturii rămâne esențial pentru clasa a IX-a, când trebuie să se înțeleagă, la un nivel superior față de gimnaziu, succesiunea curentelor literare (culturale): medievalism, umanism, raționalism, iluminism, romantism, realism, pozitivism, naturalism, simbolism etc. Tot aici, se cuvin definite stilurile, analizați tropii și figurile de stil, natura și structura unei analize literare etc. Această organizare a materiei e rezultatul unei munci de secole, făcute nu de comuniști, ci de marii teoreticieni ai culturii, literaturii și istoriei. Literatura română înseamnă, în primul rând, istoria literaturii, așa cum filosofia este istoria filosofiei. Nu putem schimba, de dragul modernității, al destrucției, al

tratării contrafactice etc., realitatea. Pe cine ar putea să deranjeze faptul că Grigore Alexandrescu este romantic sau că Hasdeu se plasează între romantism și pozitivism, cu o înclinație spre fantezie debordantă? Este complet neproductiv și chiar dăunător să facem din materie un mixtum compositum. Literatura veche are rolul și rostul ei. Firește, elevii nu vor avea de citit integral „Letopisețul Țării Moldovei” de Miron Costin și nici „Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea” de Dimitrie Cantemir, dar ei trebuie să știe să definească aceste opere și să le încadreze în epocă, să simtă gustul epocii. Nici elevii din Anglia nu-l mai citesc pe Shakespeare cum făceau elevii secolului al XIX-lea, dar trebuie să știe de Shakespeare, de temele lui, de sonetele lui, de umanismul lui târziu. Aflăm că și acolo, în țările Occidentului s-a „modernizat” materia, dar cu ce rezultat? Renunțarea la diacronie, studiul cronologic al literaturii nu modernizează nimic, ci dă apă la moară unor mișcări reprobabile, precum „Anularea culturii” sau „Treziții”.

În concluzie, mulți specialiști și mulți profesori care au lucrat și lucrează în liceu consideră că nu restructurarea materiei după criterii aleatorii și extraliterare poate conduce la studiul serios al limbii și literaturii române, ci predarea judicioasă de către profesori și asimilarea serioasă de către elevi a temelor. Atractivitatea pentru elevi nu constă în titluri șocante și nici în restructurări de tip sociologic sau filosofic, ci în modernizarea expresiei, în predarea alertă, cu imagini în mișcare, cu emoție transmisă de profesori. Altminteri, oricum am face, curentele literare rămân tot ele, iar Eminescu rămâne și el ceea ce este. Doar că nimic nu se poate scoate din context, pentru că orice disciplină și știință are componenta sa istorică, se dezvoltă în spațiu și timp. De aceea, este păcat să încercăm „a turna în formă nouă limba veche și-înțeleaptă”, după criterii discutabile și după mode trecătoare.

Inovarea în predare se poate face doar în cadrul unor reguli. De la Amos Comenius încoace, de când pedagogia modernă și-a afirmat existența, se știe că în școală materia se organizează și după criterii didactice. Organizarea lumii trebuie să aibă ecou în organizarea materiei. La liceu, nu se pot face experimente de creativitate cu elevii decât în limite rezonabile, mai ales la cinaclurile literare sau în revistele literare. Școala intervine în haosul lumii și structurează aparenta dezordine. Profesorii sunt obligați să respecte realitatea, viața, iar viața se derulează în curgerea timpului. Literatura este o entitate în această curgere de demult spre noi, creațiile literare decurgând una din alta. Nu se poate imagina „epoca clasicilor literaturii” – nume devenit acum odios „toboșarilor vremurilor noi” – fără acumulările anterioare. De aceea, este o aberație să se studieze întâi Liviu Rebreanu și apoi Ioan Slavici, întâi Ion Minulescu (dacă nu cumva a încăput la „poezii minori”) și ulterior Vasile Alecsandri. De asemenea, studiul tematic al unora dintre motivele și creațiile scriitorilor, scoase din contextul lor temporal, fragmentează întregul și obturează imaginea de ansamblu. Scriitorii sunt entități în sine, personalități puternice, legate de civilizația în care au trăit. În acest spirit, predarea istoriei generale trebuie corelată cu istoria literaturii. În facultate este cu totul altceva. Acolo, cursurile seminarele speciale, cursurile tematice trebuie să fie la ordinea zilei, fiindcă studenții au, de când erau elevi, imaginea mersului, în timp și spațiu, al literaturii.

O programă modernă și manualele moderne de literatură română trebuie să fie ghiduri flexibile pentru a crea capacitatea de explorare și nu enciclopedii de memorat. Dar eliminarea completă a memorării lipsește elevii de una dintre componentele inteligenței umane. Cultivarea memoriei înseamnă cultivarea inteligenței naturale în detrimentul celei artificiale. Nu se poate

imagina inteligența fără memorie. Programele moderne trebuie să transforme elevul din receptor pasiv în participant activ la actul lecturii și al interpretării, oferindu-i instrumentele necesare pentru a fi un bun analist critic și eficient în lumea complexă de astăzi, pentru viitorul carierei sale. Analiza critică personală se poate face de către elev doar dacă are înmagazinată în mintea proprie creația literară de bază așa cum s-a derulat ea. Altminteri, elevul apelează la inteligența artificială și crede tot ce primește de-acolo de-a gata. De aceea, încercările de a moderniza programele și manualele prin renunțare la specificul disciplinelor, la natura lor intrinsecă – în cazul nostru la succesiunea curentelor culturale și la diacronie – sunt greșite și chiar dăunătoare. Tratarea istorică nu înseamnă istorism, ci înseamnă încadrare în realitate. Tratarea istorică nu are legătură directă cu tradiția și nu decurge din conservatorism, ci din felul în care e structurată realitatea. Așa cum viața omului nu începe cu maturitatea, nici literatura nu începe cu Urmuz. Toate decurg unele din altele. Istoria este viața oamenilor care au trăit în ceea ce noi numim trecut. Dacă disprețuim istoria, disprețuim viața.

***Acad. Ioan-Aurel Pop,
Președintele Academiei Române***